

Paternalistlik hooldussüsteem kui minapildi hävitaja

Kadri Kuulpak

07.11.24

Taust

- Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni bakalaureus (2019)
- Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magister (2021)
- Postimehe uuriv toimetus (al 2018 november)
- Õhtulehe uudistetoimetus (al 2020 juuli)
- Aasta Olemusloo preemia laureaat (2023)
 - Magistritöö → MTÜ Elame Veel!
- Riiklik teadustöö preemia (I koht)
- Kaastööd ajakirjas Sotsiaaltöö
- ESTA taskuhääling “Sotsiaalhääling”

“Hooldajatel on kiire, meil on jälle aega üleliia.”

Hooldekodu elanike autonoomiaga arvestamine kolme hooldekodu näitel

Uurimisprobleem: Üldhoolusteenuse korraldusest tulenevaid piiranguid hooldekodu elanike autonoomiale.

Töö eesmärk on kirjeldada üldhooldusteenuse korraldusest ja COVID-19 kriisist tulenevaid piiranguid hooldekodu elanike autonoomiale ning hooldajate ja hooldekodu juhtide tõlgendusi autonoomiast.

Autonoomia

Autonoomia definitsioon: eakas, kes elab hooldekodus, saab valida, kuidas oma päeva veeta (Welford jt, 2010), saab kaasa rääkida söömist, puhkust, und, hügieenitoiminguid, sotsiaalseid tegevusi ja külastusi puudutavates otsustes (Moilanen jt, 2020); saab valida, kellega koos elada ja suhelda (Caspari jt, 2018), ning kui ei saa otsuseid vastavalt enda eelistustele ellu viia, saab ta neid ikka ise langetada ja teistele delegeerida (Collopy, 1988). Hooldajad toetavad klientide minapildi säilimist (Goffman, 1961) ning osakavad seostada elanike iseloomu ja elulugu tehtud valikutega (van Thiel jt, 2001). Hooldekodus peetakse silmas, et autonoomiat soodustab kodune õhkkond (Welford jt, 2010).

- Autonoomse ja inimkeskse hoolduse vastand: **paternalism**.

Paternalism

- **ülalt-alla suhtumine:** hooldajad teavad, mis on hooldatavatele parim, langetavad seetõttu otsuseid nende eest ja domineerivad hoolealuste üle (Gallagher, 1998).
- **riskide maandamine:** hügieenitoimingud hooldaja juuresolekul, magamistoa üks lukustamata, (Boyle, 2004: 218); dementsusega inimeste liikumise piiramine (Evans jt, 2018: 267).
- *The Paternalist/Autonomist Care Assessment* (Fernández-Ballesteros jt (2019):
 - eakaga suhtlemisel hääletooni muutmine;
 - hooldusvõtete kasutamine eaka tahte vastaselt;
 - lausete lõpetamine või eaka eest kõnelemine;
 - ettepanud toidu ärasöömise nõudmine. [...]

Totaalne institutsioon

Erving Goffmani totaalse institutsiooni teooria. Kontroll inimeste üle võib institutsioonis muutuda niivõrd üksikasjalikuks, et hakkab kahjustama inimese autonoomiat (Goffman, 1961: 43).

Mitmed etnograafid ja sotsioloogid (Gubrium, 1993, Schmidt 1990, Shield, 1988) leidnud hooldekodudes totaalse institutsiooni elemente: hoolealuste elu kujundavad jäigad rutiinid, mis on mõeldud personali ja tegevuste efektiivsuse tagamiseks.

- Üldhooldusteenuse tulevikusuund: **deinstitutsionaliseerimine**.

Miks on autonoomia oluline?

Autonoomia paraneb elukvaliteeti, subjektiivset elujõudu, vaimset tervist, suurendab rahulolu hooldekodu igapäevarutiiniga (Moilanen jt, 2020: 2).

Autonoomia puudumine põhjustab endassesulgumist, pettumust ja frustratsiooni ning suurendab suremust (Moilanen jt, 2020: 2, 11).

Iseseisvuse ja vabaduse ning hooldekoduperioodile eelneva eluga järjepidevuse kadumine olid peamised depressiooni põhjused (Choi jt, 2008: 536).

Tulemused

Hooldekodu elanikel puudub sageli võimalus kaasa rääkida igapäevatoimingutes: ärkamist, magamaminekut, söömist, pesemist ja intiimhooldust puudutavates valikutes

- Hooldaja: “Kümme enne viit hakkame neid juba korda tegema. Enne kella kuut ei tohiks neid äratada, öörahu ju, aga teisiti ei jõua lihtsalt valmis.”
- Klient: “Olen ütelnud, et ärge mulle palun liha pange, aga nad ikka peavad panema, sest see on neil ette nähtud. Juhataja ütles, et meil on norm ja me ei saa ühte toitu eraldi teha.”
- Hooldaja tõmbab peaaegu ühelt proualt taldriku eest, aga too ütleb, et tahab veel süüa. Proua vaatab meile kulm kipras järele. [SH, 19.03]
- Klient: “Rääkisime, et võiks pitsat teha. Nojah, aga mismoodi eelarve seda kannatab, öeldi vastu.”

- K.K.: “Aga kui saaksite kogu aeg hooldajat paluda, et ta teid käimisraamiga kuhugi aitaks, käiksite laua ääres söömas, ise tualetis?” Klient: “Mitte öösel. Öösel oled unine ja siis võid kukkuda, aga muul ajal ikka.”
- Proua avaldab soovi minna tualetti, kuid selle peale öeldakse, et prouat on raske tõsta, tehku aga mähkmesse. Lisakommentaari hooldajalt on, et prouale see ei meeldi, aga küll ta üle saab. [KH, 17.02]
- Proua vajab mähkmevahetust. Hooldaja teatab: “Alles hommikul vahetasime ju!” Kell on kolm. Elanik ise ka kuidagi vabandab, et tal on rohud, mis rohkem pissima ajavad. [VH, 04.03]
- Klient: “Pesemine oleneb hooldajatest. Et kuidas nende tööpäev on. See on iga kümne päeva tagant, aga minu meelest meie käisime 16. [veebruari] pesemas ja me nüüd [4. märtsil] pole veel saanud. Kas esmaspäeval tuleb hooldaja X, siis vast saame, ei tea.”

Puudus privaatsus.

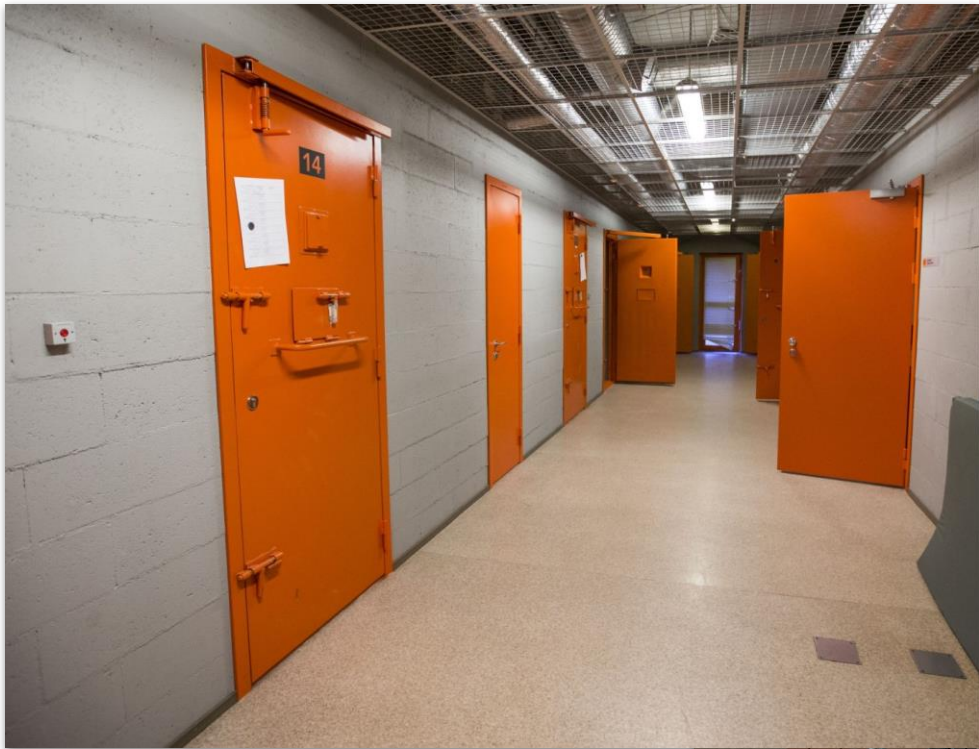
- Nii mõnelgi kliendil oli piinlik end hooldaja juuresolekul pesta, kuid kukkumisohu tõttu ei saanud kliente üksi jätta.
- Hooldekodu juht nimetas ohutuse tagamist olulisimaks väljakutseks hooldekodu töö korraldamisel.

Elanikud ei saanud valida, kellega ühes toas elada.

- K.K.: “Aga kas võiks olla variant, et elaksite ühes toas selle prouaga, kellega hästi läbi saate?” Klient: “Mul ei oleks selle vastu midagi.”

Hooldekodu keskkond polnud kodune.

- Hooldaja: “Inimestel on ainult üks öökapp, voodi ja riidekapp, pool sellest. See on nii kurb.”
- Juht: “Ütlen alati, et inimesed võtaks siia kaasa enda isiklikke asju, albumeid, tugitool ja diivan ei mahu lihtsalt, aga ei ole nii, et tuled ühe koti riietega – see tuleb ära lõpetada!”

Tallinna kainestusmaja

Tartu Südamekodu

Tabasalu Pihlakodu

Humanitase hooldekodu

Nõmme Pihlakodu

Pilistvere hooldekodu

Suurema hooldusvajadusega klientidel vähem sõnaõigust.

- “Kui oled voodihaige, tõmba oma õpetamisega tagasi! Siukseid temalaadseid pirtsakaid on küll ja veel.” [KH, 19.02]
- Juht: “Jah, neid valikuid väga pole igapäevategevustes. Kui mulle on öeldud, et mul on pesemisaeg, siis ma ei saa mingil teisel kellaajal pesta. Eriti voodihaiged.”

Kontroll muutus üksikasjalikuks.

- Vanemhooldaja pahandas kliendiga, kes kasutas hooldekodu sööklast võetud tassi.
- Klient: “Majandusjuht käis vaatamas, kas kapid on korras ja kuidas mu sahtel välja näeb ja miks mul nii või naa palju asju sahtlis on. Õiendas alati.”

Kokkuvõttes: teenuse korralduses leidis palju sarnasusi totaalse institutsiooniga, kus elu kujundavad jäigad rutiinid, mis on mõeldud personali ja tegevuste efektiivsuse tagamiseks. Elanike autonoomia toetamine polegi totaalse institutsiooni eesmärk. Vastupidi: elanikke koheldakse ühetaoliselt ning nende identiteet taandub hooldatava omale.

Mõju minapildile

Sotsiaalne identiteet hägustub, inimene muutub hooldatavaks.

- Kliendid kasutasid enda kohta ebainimlikke väljendeid nagu **emis, kartulikott, hädapaise, hädapunn, vinguviul ja vanamutt.**
- Klient: “See, kes ma enne olin, sellised asjad on väga rasked. Mu toanaaber ütleb näiteks tihti, et mina olin vanemõde, minuga nii ei räägita. **Siin oled hoolealune** ja sind koheldakse nagu kõiki teisi. Ei tehta vahet.”

K.K.: “Et see minapilt mingis mõttes...”

Klient: “Minapilti ei ole. See tuleb ära unustada, kes sa enne olid. Kui sa seda ei unusta, on sul väga raske. Aga... Mis olnud, see olnud.”

Elanikke valdab koormaks olemise tunne.

- Hooldaja: “Mis nüüd on mure, ah? Miks sa annad kogu aeg kella?” Elanik: “Ma ei saa oma pead selgeks.” Hooldaja: “Ega meie ei saa ka su pead selgeks. [...] Sul on täna vingumispäev.” Elanik: “Ei, õnnetu päev on. Ma olen ise ka nii õnnetu, et teid kogu aeg tüütan. Ma ei aja kiusu, uskuge mind.” [KH, 17.02]
- Nõudlikke kliente nimetati “kapriisiseks”. Hooldajad rääkisid sageli, missugused kliendid neile meeldivad, missugused mitte.

Umbisikuline pöördumine: tädi, onu, kullake, poiss, tüdruk või lihtsalt sina.

Hääletooni muutmine: suheldi nunnutades või õpetajalikult rangelt.

Hooldusplaani ei kasutatud.

- Suure hooldekodu hooldaja sõnul on see isegi hea, sest siis ei hakka kellesegi eelarvamusega suhtuma.

Tunti puudust võimalusest vabalt suhelda.

- Keskmise hooldekodu klient tõi välja, et teeb juhi ees head nägu, sest hooldekodus räägitakse palju taga.
- Proua kutsub mind: “Pikk tüdruk, ole hea, tule siia.” Küsin, kuidas saan aidata. “Ole lihtsalt olemas.” Ütlen, et seda väikest asja saan ikka teha. “See ei olegi nii väike asi, see on tohutult suur asi.” Küsin, kas ta sooviks hingehoidjaga rääkida. Ta sooviks. [...] Märtsi lõpus peaks tulema vaimulik. [VH, 03.03]

Füüsilised barjäärid: ollakse sunnitud elama perekonnast kaugel; asutuste asukoht pärsib suhtlust välismaailmaga.

- Klientide ja töötajate kõnepruugis võrreldi hooldekodu vangla, sõjaväe ja internaatkooliga.

Välimuses peab tegema allahindlust: rinnahoidjat ei kanta, riided ekslevad mööda maja, piiratud võimalus juukseid värvida, soengusse panna, manikööri-pedikööri saada.

Järeldused

- Autonomia tagamist pärsivad institutsionaalsed aluspõhimõtted.
- Esikohale seatakse klientide ohutus.
 - „Need inimesed on aastakümneid enda elu üle otsuseid langetanud. Palun laseme neil seda ka siin teha!“
- Hooldajaid pole autonoomia tagamiseks piisavalt.
- Oluline ei ole mitte asutuse suurus ja omand, vaid teenuse sisu.
- Autonomia tagamise probleemid ühiskondlikud. Suhtumisprobleemi ei saa HKd üksi lahendada.

Poliitikasoovitused

- Deinstitutionaliseerimine: HK osakondades DI põhimõtete rakendamine, kogukonna kaasamine.
- Hooldajate-klientide suhtarvu kirjutamine seadusesse.
 - U 70% täidab kvaliteedinõuet, et 1 töötaja kohta 12 hoolealust.
- Kohatasu maksmise korra muutmine.
 - Hooldajate palk tõusnud 16%, bruto 1358 (neto 1155).
- Teenuste diferentseerimine: üldhooldusteenusel palju õendusteenuse või järelravi patsiente.
- Kvaliteedimärgis, avalik pingerida.

"Olin seda maja kaks korda
ehitanud ja nüüd, peale
ümberehitust ei olnud sinna
saanud."

"Väga mõnus, et saime majast
välja! Andis energiat ja rõõmu!
Saime ennast sättida ja nägugi
värvida."

"See oli meile suureks
vahelduseks, saime ennast
tuulutada ja tuttavaid kohata."

Abja haigla hooldusosakonna kaheksa hoolealust Valve, Virve, Mari, Helju, Mare, Galina, Roman ja Hillo-Ilmar 8. oktoobril 2022 Ugala teatris etendusel "Kirsiaed".

SA Hooldekodu
Härmaalõng
elanikud ja
töötajad (22
inimest) 16.
juulil 2024 Tartu
botaanikaaias

Järve Südamekodus elav paar, Anatoli ja Olga
küllastasid 17. juunil 2023 Tallinna
lauluväljakul raskemetalli bändi Scorpions
kontserti.

